

TOPONÍMIA I VOCABULARI ANTIC

Josep MORAN i OCERINJÀUREGUI

Amb aquestes notes breus només vull aportar algunes mostres en relació amb el fet, prou conegut, que la documentació de caràcter toponímic és ben interessant per al coneixement del vocabulari antic.

VALL-LLOBREGA

Aquest és el nom d'un municipi del Baix Empordà i d'un torrent del terme de Cercs, al Berguedà. En ambdós casos la pronúncia genuïna és plana, és a dir amb *e* oberta tònica. El topònim empordanès apareix documentat per primer cop en un precepte carolingi de l'any 968 sota la forma *valle Lubrica*; però Coromines considera que es tracta d'una pseudoetimologia de notari i afirma: "crec que verament és pre-romà i indoeuropeu, germà de l'oc. *Valabrègue*, antigament VALABRIGA o VALABRICA, potser no cèltic"¹. Anteriorment ja havia tractat aquests topònims, i havia rebutjat l'etimologia LUBRICA per raons fonètiques: hi ha un desplaçament no explicat de l'accent i manteniment del grup BR davant de l'accent, que en català sol donar -ur- (LIBRA>lliura)²; però Coromines no té en compte que el topònim berguedà també es troba documentat, l'any 980, sota la forma *Vallobrega*: "in ipso torrente de Vallobrega"³. Com que aquest topònim designa en ambdós casos petites valls, sembla clar que l'element *vall* hi és present, i que no es pot excloure la possibilitat que llobrega provingui de LUBRICA amb el sentit de 'lliscós', que tenia en origen⁴. El desplaçament de l'accent es podria explicar per una tendència nòrdica a l'accentuació plana o per analogia potser amb els acabats en *ega* com *brega*, i aquest desplaçament explicaria el manteniment del grup BR. Aquest mateix adjectiu llatí pot haver influït en el canvi R->Ll- de RUBRICATIUS>*Llobregat*, que Coromines atribueix a una

¹ DECC, V, 234, s. v. *llòbrec*.

² DCECH, III, 682, s. v. *lòbrego*.

³ Bolòs - Pagès, 1986, 194.

⁴ Això no exclou la possibilitat que, com diu Coromines, *llòbrec* es tracti d'un manlleu recent del castellà.

simple dissimilació⁵, i crec que el mateix adjectiu es troba en l'origen del Llobregat d'Empordà i del Llobregós (o riu Bregós) de la Segarra⁶. En qualsevol cas aquesta solució no presenta més dificultat fonètica que la que pressuposa el pas de *a* a *o* pretònica i de *l* a *ll* en el supòsit de considerar la forma *Valabriga*.

VALL-LLOBRE

Possiblement també està en relació amb Vall-llobrega el topònim Vall-llobre (Setcases, Ripollès), que designa una petita vall pirinenca i el seu torrent, que aboca al ter a Setcases mateix. A aquest topònim, del qual no disposem de documentació antiga, Coromines també li atribueix un origen pre-romà: "*Vall-llobre*; LUBRICUS és fonèticament impossible, sembla tractar-se d'un dissimilat *Veldobre*<VERNODRUBUM"⁷. El cas és, però, que el topònim designa certament una vall, i que tampoc sembla gaire regular fonèticament l'evolució VERNODRUBUM>*Veldobre que proposa Coromines. Sense disposar de documentació antiga no és possible d'establir amb certesa una etimologia, però creiem que aquest topònim pot provenir de LUBRICA, amb manteniment de l'accent primitiu damunt U>o i reducció de la síl·laba final en mot esdrúixol un cop esdevingué opac quant al significat, és a dir a partir del moment en què restà fossilitzat en la toponímia.

VALLFEROSA

Es tracta del nom d'un poble del municipi de Llanera de Solsonès i del seu castell, situats en una vall molt abrupta. Si bé Coromines considera que "l'adjectiu *fragosus* (terreny) 'aspre, trencat, escarpat, rocós', ha passat al català només com a llatinisme: *fragós* 1462..."⁸, la documentació antiga d'aquest castell fa suposar que era viu en un període arcaic o preliterari: *Valle Frausa* 1052; *Vallfreosa* 1150; *Vall(e)fraosa* 1163, 1180, 1195, 1200, 1218; *Vallferosa* 1375, 1381⁹. Aquestes formes sembla que provenen clarament de FRAGOSA (fem. de FRAGOSUS) amb caiguda regular de -G- pretònica; quant a la forma *Frausa*, si no es tracta d'una grafia convencional o deformada, podria reflectir una reducció del hiat AO>AU amb desplaçament de l'accent a la *a*.¹⁰ No ens pot estranyar aquesta provenença si tenim en compte l'existència del nom comú *frau* o *afrau* amb el sentit de 'fondalada aspra', en origen de la mateixa família que *FRAGOSUS*, a la qual pertany també el verb llatí FRANGERE 'trencar'¹¹.

⁵ DECC, V, 234, s. v. *llòbrec*. Veg. també J. Moran, *Estudis d'onomàstica catalana* (Publicacions de l'Abadia de Montserrat 1995), 38-39.

⁶ Segons Coromines hi ha també una simple dissimilació: "*Ru-Bragós* dissimilat en *Llobregós*" (DECC, VII, pàg. 350, l. 18, s. v. *rossa*).

⁷ DECC, IX, 36, s. v. *vall*.

⁸ DECC, IV, 158, s. v. *fracció*.

⁹ *Els castells catalans*, VI (1979), 32-35, article de P[ere] C[at]alà.

¹⁰ Potser hi està relacionat el topònim roca de *Fraussa* (amb essa sorda), entre Maçanet de Cabrenys i Costoja que Coromines fa provenir d'una forma "sorotàptica" *FRAGONTIA (DECC, IV, 178, s. v. *frau*).

¹¹ DECC, IV, 172 i seg. s. v. *frau*.

Quan el derivat català de FRAGOSA>*fraosa* o *frausa* va desaparèixer com a nom comú, el nom fou transformat en *ferosa* (Vallferosa) per etimologia popular. Aquest canvi és ben comprensible no solament per la proximitat dels significants, sinó també dels significats respectius, per tal com un terreny aspre o *fraos* també sol comportar el caràcter de *ferós*, adjectiu derivat de *fer(a)* 'animal salvatge' més el sufix *os(a)*; es tracta, doncs, d'una homonimització semàntica¹².

PÈLAG

Finalment voldria assenyalar l'existència d'un topònim que presenta una reduplicació ben curiosa. El mot *pèlag* (ant. *pèlec*) amb el significat popular de 'toll, bassiot' o 'massa d'aigua embassada' és conegut encara al sud del Llobregat, però la seva extensió antiga era molt més gran:¹³ a Caldes de Montbui resta fossilitzat en el topònim el gorg d'en Pèlags o Pèlecs, on, com és evident, el mot *gorg* substitueix l'antic *pèlec* un cop aquest va caure en desús com a nom comú; segons la documentació que aportà E. Moreu-Rey, la primera citació de la forma actual és del 1665 i que anteriorment es deia *pèlec cobertat* o *cobert*.¹⁴ És de suposar, doncs, que en aquesta data en què apareix el mot *gorg* la forma *pèlec* ja era un fòssil toponímic en la contrada. Quant a la partícula proclítica *en* que presenta ara el topònim, creiem que deu provenir de la preposició locativa *en* que apareix aglutinada en alguns topònims com *Envalira* o *Ensija*, més que no pas d'un article personal.

¹² Joan Veny, "Cap a una tipologia de l'etimologia popular", dins *Mots d'ahir i mots d'avui* (Barcelona, Empúries, 1991), 69-95.

¹³ Veg. Joan Bastardas, *La llengua catalana mil anys enere* (Curial 1995), 131-135 i els articles *pèlag* del DCVB i del DECC.

¹⁴ Enric Moreu-Rey, *La rodalia de Caldes de Montbui* (Barcelona, Teide, 1962), 163.

BIBLIOGRAFIA

- BASTARDAS, J., *La llengua catalana mil anys enrere*, Curial, Barcelona, 1995.
- BOLÒS, J. i PAGÈS, M., *El monestir de Sant Llorenç prop Bagà*, Proa, Barcelona, 1986.
- DCVB = ALCOVER, A. M. i MOLL, F. de B., *Diccionari català-valencià-balear*, Ed. Moll, Palma de Mallorca, 1988.
- DECC = COROMINES, J., *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*, Curial, Barcelona, 1988-1991.
- Els castells catalans*, R. Dalmau Editor, Barcelona, 1979.
- MORAN, J., *Estudis d'onomàstica catalana*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, 1995.
- MOREU-REY, E., *La rodalia de Caldes de Montbui*, Teide, Barcelona, 1962.
- VENY, J., *Mots d'ahir i mots d'avui*, Empúries, Barcelona, 1991.